

Onoarea, prin care înțelegem un cumul de valori morale, a fost foarte importantă, cu deosebire în cercurile de elită ale primelor societăți moderne. Românii n-au făcut excepție, cum se va vedea și mai jos, dar, ca de obicei, au simțit nevoia să fie și aici altfel.

Un scurt preambul, cu o amintire îndepărtată a celui care scrie, sper să fie lămuritor. În anii copilăriei mele, scufundate în primul deceniu comunist, în familie se riposta pașnic, evaluându-se vechi povești din trecut. Una din ele se repeta periodic, și era despre onoare. O rudă îndepărtată, militar de carieră, așadar membru al unui grup unde se presupunea cel puțin că onoarea este lege, a reușit să ajungă la un moment dat aghiotantul lui Carol al II-lea. S-a întâmplat un eveniment în viața unei case dinastice europene – o nuntă, un botez, poate o înmormântare, nu mai știu – și omul nostru a fost desemnat să-și reprezinte regele. Cu valiza diplomatică în care se afla un mesaj, aghiotantul s-a urcat în tren și a ajuns cu bine la locul destinației. A fost așteptat de un funcționar al ambasadei din acea țară, și cazat la un hotel corespunzător. Când a ajuns în cameră, i s-a comunicat ziua și ora la care trebuia să prezinte, într-o ceremonie specială, textul regal. Atunci a constatat că valiza lipsește, poate furată, poate rățăcită... În micul moment de panică, imediat următor, funcționarul care îl însoțea, a raportat cele întâmplate la București. S-a răspuns, se pare chiar de la cabinetul regal, că nu e nicio problemă, se va telegrafia un alt text, toată lumea să stea liniștită. Toată lumea, mai puțin mesagerul nostru care, reîntors la hotel, s-a sinucis.

Onoarea, în cazul de față credibilitatea publică a personajului nostru, fusese grav afectată. Cum nu putea să-l provoace la duel pe presupusul făptaș al furtului, de va fi fost vreunul, sau pentru că nu se putea duela cu el însuși, a ieșit din logica acestui joc de societate, și și-a recunoscut vina într-un mod tragic.

Dar în cartea foarte bine informată a domnului Mihai Chiper nu este vorba decât rar de asemenea deznodăminte. Subiectul său este duelul modern, pentru că înfruntarea între doi indivizi cu o armă letală în mână este veche de când lumea. În cazul de față, avem de-a face cu o luptă, posibil fatală, dar în care, de regulă, nu moare nimeni, încheiată nu cu un rezultat care să avantajeze un învingător, ci cu o concluzie mulțumitoare pentru cel care s-a considerat ofensat și a cerut satisfacție. Această dorință, odată îndeplinită, și consemnată într-un proces verbal, credibilitatea solicitantului la duel era „reparată”, și cei doi luptători se puteau întoarce la treburile lor.

Veți spune, cu pragmatismul timpurilor recente, că dueliștii produceau de fapt un spectacol, iar asistenții erau garanții reușitei acestei reprezentații. Da, dar pentru că cel puțin teoretic, deznodământul putea fi tragic, o rană gravă sau chiar moartea, onoarea era de fapt salvată prin simpla participare, în esență dovedindu-se pentru cei doi că ea este mai importantă decât viața.

Ca și în alte cazuri, la români duelul nu are o tradiție anterioară anului 1821, dar se răspândește rapid în secolul al XIX-lea, sub influența unor modele străine.

Astfel, în Basarabia apropiată sunt exilați notorii dueliști din spațiul rus, între care și marele poet Pușkin, el însuși, mai târziu, victima unei asemenea înfruntări (e drept, regizată de autorități).

Practicile acestea trec repede Prutul și se extind, și va fi nevoie, peste câțiva ani, în 1842, ca Mihail Sturdza să le interzică. În Muntenia, tinerii trimiși la studii în Franța și Germania se contaminatează la rândul lor și duelurile sunt din ce în ce mai numeroase. Pașoptiștii nu fac excepție, (Bălcescu și Tell, între cei mai cunoscuți), iar Alexandru Ioan Cuza e remarcat ca un mare amator de duel. Junimea ieșeană își are propriul cod de onoare, și cine ar fi crezut – Titu Maiorescu, sau Dimitrie Onciul nu ezită, la rândul lor, să participe la asemenea înfruntări.

Împotriva numărului mare de dueluri, justiția rămâne însă permisivă. Amploarea celor interesați îi determină să se organizeze, și, în timp, e stabilit un cod de duel, în care se arată clar cine poate să poarte armele, recomandându-se spada, și mai puțin revolverul. Totodată, se precizează rolul martorilor, timpul și condițiile luptei, și chiar faptul că duelul poate înceta la prima rană, deși teoretic el este acceptat până la moarte.

Duelurile între tineri și vârstnici sunt respinse. Se reglementează și descalificarea, în cazul luptei între persoane de vârste apropiate, situație în care se alcătuiește un proces verbal de carență, în urma refuzului înfruntării din partea unuia dintre participanți. În consecință, „lașul” era astfel exclus din rândul persoanelor onorabile.

Un astfel de document a fost produs și de Barbu Ștefănescu-Delavrancea, nemulțumit că nu poate duela cu cel provocat și că înlocuitorul a abandonat după șase reprize lupta cu spada. Demne de tot interesul sunt și constatările statistice, din păcate – relative, dar care ne arată că, totuși, dueliștii români sunt mai puțini numeroși decât cei din Franța și Germania.

Cauzele care conduc la duel sunt dintre cele mai diverse: o ofensă, un gest brutal în public, contestarea corectitudinii unei persoane, care se consideră integră, un atac la onorabilitatea consoartei, câte și mai câte. Specificul românesc, căci nu se putea să scăpăm de asta, ține de mobilitatea socială a secolului al XIX-lea, și de aspirația unor categorii sociale, fără origini nobile, să intre în așa-zisa societate aleasă, inclusiv pe calea prezenței lor pe câmpul de onoare, prin intermediul unui duel.

O devălmășie democratică și egalitaristă amestecă oricum pe dueliști. Desigur, ofițerii sunt prezenți cu asupră de măsură. Nu lipsesc politicienii, intelectualii, (mai cu seamă profesiunile liberale, care reciclează și aristocrați de viță veche), cum s-a văzut – nu lipsește nici mediul academic și, bine-nțeles, nici jurnaliștii. Negustorii, în număr mai mic, intră și ei, astfel, în rândul lumii. Se duelează după primul război trădătorii de țară germanofili, iar lupta în doi se practică și în Bucovina și Transilvania, înaintea Unirii.

Dar, am adăuga, obsesia onoarei este mult mai largă. Literatura lui Caragiale ne oferă destule exemple pregnante. Persoane din societatea aleasă se adresează una celeilalte cu „onorabile”, ceea ce arată un schimb de amabilități între oameni egali, care își recunosc reciproc respectabilitatea. Dar, dintr-o sală de tribunal, la un proces dintre cele mai banale, o inculpată din mahala se întrebă la sfârșit, „cum

rămâne cu onoarea” ei, astfel zis, consideră că sentința e nemulțumitoare, câtă vreme nu „repară”, în mod explicit, și respectabilitatea ei.

Câteva exemple, desprinse din carte, ne vor arăta că în febra duelului au intrat și câteva nume de vârf ale culturii românești. Tumultuosul Nicolae Iorga, obișnuit să spună tot ce crede, e provocat la rândul lui, dar se eschivează, trimițând interpuși binevoitori. Imediat, Păstorel Teodoreanu îl ironizează: „Viețuit-a personal și-a murit prin delegație”. Mai târziu, într-un discurs în Parlament, profesorul își motivează ezitățile „pentru că are atâția copii de hrănit”. Ca să isprăvim cu istoricii, e de semnalat și George Brătianu, care l-a provocat la duel pe I. Gh. Duca, în contextul susținerii prințului Carol la tron în 1930. Au fost discuții în Parlament, și o lungă polemică jurnalistică, dar, până în cele din urmă, nu s-a mai ajuns la o înfruntare directă. În schimb, un an după, în dispută cu Grigore Filipescu, politician conservator, ofensat într-un articol al său, Brătianu a fost obligat să meargă până la capăt. Cei doi au ieșit la duel, dar au tras fiecare câte un foc, fără consecințe. Și Lucian Blaga a fost provocat la duel de poetul și eseistul Dan Botta, într-un caz presupus de plagiat, dar s-a eschivat, alcătuiindu-i-se procesul verbal de carență obișnuit.

Am citit cu mult interes volumul domnului Mihail Chiper, cu speranța împărtășită demult că și românii s-au duelat, deși, potrivit unor atât de înșelătoare aparențe, lor le-ar fi lipsit onoarea. Am remarcat cu plăcere subtilitatea unor analize, comentariile la statistici, și reconstituirile de cazuri, niciodată scufundate în detalii de prisos. În ce privește atitudinea autorului față de subiectul ales, mi-am îngăduit două constatări.

Unele accente blând-ironice au fost detectate mai cu seamă acolo unde poveștile de duel prezentate aveau drept actori politicieni și jurnaliști, în disperată căutare de popularitate, care mi s-au părut a fi desprinși din cronica curentă a zilelor noastre. Dar, nu de puține ori, mi-a atras atenția nota nostalgică în care este evaluată o societate care încă își caută idealurile. În atât de luxuriantele povești ale duelului sunt plasați și oameni care chiar doresc să știe cine sunt și să fie respectați pentru asta. Iar odată lămuriiți, să poată ajunge la un nivel superior, adică să probeze că civilizația nu este pentru ei un moft.

Este și motivul pentru care acest subiect, deloc minor, ne ajută să înțelegem mai bine progresele reale ale secolelor XIX și XX în România. Crepusculul duelului a coincis, deloc paradoxal, cu statornicirea democrației. Încă în interbelic, romantismul unei epoci tumultuoase, dar de trecere, începe a fi înlocuit cu pragmatismul unei societăți preocupată exclusiv de prosperitate și acumulare de capital. Ori cum, onoarea venea de departe, și reprezenta „munca adăugată a mai multor generații”, era firesc ca cei ce doreau să obțină totul repede, s-o nesocotească, considerând-o chiar dăunătoare.

Fără a-și fi propus probabil și acest scop, cartea este astfel și un avertisment pentru cei care, și azi, consideră onoarea neînsemnată. Nu ne mai duelăm, după ce ne-am ofensat în toate felurile, pentru că de prea multe ori respectabilitatea înseamnă prea puțin, față de puterea devastatoare a banilor.

La sfârșit nu trebuie însă să ne lăsăm copleșiți de tristețe. Și în societatea noastră sunt semne că se află într-o semnificativă creștere numărul celor care

doresc să asocieze prosperitatea cu onoarea, care îşi doresc legi care să-i respecte, instituții reprezentative și conducători de o integritate ireproșabilă. Timpul onoarei stă să vină și în lumea noastră, și să sperăm că vom găsi și alte mijloace, în afara duelului, pentru a o impune.

Așa cum îi stă bine unui recenzent, nu îl cunosc pe autor decât din ceea ce a scris, dar recomand cu căldură această carte, și îi promit că îl voi citi cu plăcere și în viitor.

Bogdan Teodorescu

Corina Teodor (coord.), *Pompiliu Teodor și lumea prin care a trecut*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, 257 p.

Volumul de față este dedicat lui Pompiliu Teodor (1930-2001), profesor universitar și istoric clujean, membru corespondent al Academiei Române (din 1990), cu contribuții foarte importante în domenii precum: istoria ideilor, istoria iluminismului românesc sau istoria istoriografiei. Așa cum arată autorii eseurilor, profesorul Teodor a reprezentat încă din anii '70 un ghid profesional, dar și unul uman, pentru istoricii formați la Cluj, și nu numai. Din acest motiv, strângerea evocărilor trebuie înțeleasă atât ca un efort de restituire istoriografică, cât și ca o reconstituire a modului de funcționare a câmpului intelectual al istoricilor, atât în perioada regimului comunist, cât și în perioada tranziției post-socialiste.

Cartea a fost coordonată de Corina Teodor, conferențiar universitar la Universitatea Petru Maior din Târgu Mureș, a doua soție a lui Pompiliu Teodor. Alături de aceasta, la pregătirea volumului a participat și Maria Crăciun, conferențiar universitar la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, fiica profesorului. Cunoscându-l de foarte aproape pe cel cărui i se dedică aceste evocări, autoarele au putut selecta excelent atât oamenii pentru care profesorul a însemnat cel mai mult, cât și pe aceia pe care el îi considera cei mai apropiați.

Construită în jurul a 56 de scurte relatări memorialistice, semnate de colegi, foști studenți și prieteni, cartea, deși are în centrul său pe Pompiliu Teodor, este gândită într-o manieră ce nu este una clasică. Firește, numărul celor care ar fi putut evoca personalitatea profesorului este mult mai mare, invitații fiind probabil trimise către mai multe persoane. Din cauza faptului că au trecut deja 15 ani de la moartea profesorului, o parte din colegii, prietenii și mentorii acestuia s-au stins. Lipsesc din acest motiv nume importante precum Camil Mureșan, Florin Constantiniu, David Prodan, Alexandru Duțu și mulți alții. În privința altora, care din diverse motive nu au mai trimis eseurile, Corina Teodor folosește o formulare foarte elegantă în introducere: „pentru cei care nu mi-au mai trimis finalmente un text, dar de loialitatea cărora pentru dascălul și prietenul lor suntem absolut convingși...” (p. 9). Eventualele tensiuni personale sau profesionale, cât și o foarte posibilă lipsă de timp pentru unii dintre cei absenți, pot fi considerate explicații, dar este dificil de spus precis cauzele de la caz la caz, chiar dacă se pot face unele presupuneri.